

Centrumvisies in Noord-Nederland – Een verkenning (Marc Boogert)

Centrumgebieden zijn van groot maatschappelijk belang. Een kloppend hart bepaalt de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van een plaats. De functie van een centrumgebied is echter aan het veranderen door maatschappelijke ontwikkelingen. Binnensteden veranderen van ‘places to buy’ in ‘places to be’. Straten en panden waar nu detailhandel zit krijgen een andere functies. Wonen wordt belangrijker en de openbare ruimte hoogwaardiger en groener. Gemeenten moeten inspelen op de ontwikkelingen. Een richtinggevend instrument dat door veel gemeenten wordt opgesteld is de centrum- of binnenstadvisie. Middels een centrumvisie worden de kaders, plannen en investeringsbeslissingen uitgezet. De uitwerking van deze verandering is plaats en context afhankelijk. In deze paper zijn de binnenstadvisies van 22 plaatsen in Noord-Nederland verkend. Met behulp van een thematische analyse zijn de binnenstadvisies geanalyseerd op inhoud en vorm. Daarnaast zijn de centrumvisies inhoudelijk vergeleken met actuele studies uit het werkveld. De resultaten uit de verkenning laten zien dat de vorm van centrumvisies divers is. De inhoud van de centrumvisies focussen voornamelijk over fysieke transformaties van centrumgebieden (de hardware). De meest bepalende onderwerpen in de binnenstadvisies zijn compacter centrum, transformatie winkelpanden, wonen en duurzaamheidsaspecten. Het belang van deze punten wordt door recente studies uit het werkveld bevestigd. De organisatorische kant (de software) van de ontwikkeling van centrumgebieden wordt in veel mindere mate behandeld in de centrumstadvisies. De studies beschouwen de implementatie van deze “software” als essentieel voor een succesvolle ontwikkeling van centrumgebieden.

Centrumvisies in Noord-Nederland.

Een verkenning.

Marc Boogert

Stellingen:

Centrumvisies zijn een nuttig instrument voor gemeenten om te reageren op ontwikkelingen in centrumgebieden.

In centrumvisies moet zowel aandacht worden besteed aan de fysieke aspecten (de hardware) als organisatorische aspecten (de software) van transformatie in binnensteden.

Hogeschool Hanze

M.f.boogert@pl.hanze.nl

Centrumvisies in Noord-Nederland – Een verkenning

Inleiding

Binnensteden en dorpscentra vervullen een cruciale rol in zowel de economische als maatschappelijke structuur van een plaats. Ze fungeren als centra voor handel, dienstverlening en cultuur, waardoor ze bijdragen aan de economische vitaliteit en het voorzieningenniveau van een gemeente. Daarnaast zijn centrumgebieden plekken voor ontmoeting, recreatie en wonen, wat de sociale cohesie en leefbaarheid bevordert (Agenda Stad, 2023).

Vanaf de jaren 50 jaren veranderden centrumgebieden door de vlucht van de commercie. Fysieke winkels domineerden het straatbeeld. Centrumgebieden werden synoniem voor winkelcentra. Dit beeld van een centrumgebied is de afgelopen decennia aan het veranderen. Dit komt onder andere door het veranderende consumentengedrag. Door de opkomst en toename van online winkelen is het winkellandschap in centra ingrijpend veranderd. Het winkelen was vóór de opkomst van online een noodzakelijk activiteit (Van den Bult, 2019). Anno 2025 is winkelen in centrumgebieden meer een recreatieve bezigheid. Deze ontwikkeling heeft een nieuwe ontwikkeling in gang gezet. Het credo “van een place to buy naar een place to be” is alom vertegenwoordigt.

Een andere verandering is dat het centrumgebied steeds meer een plek is voor verschillende functies. Door de druk vanuit de woningmarkt neemt ook de woningbehoefte in centrumgebieden toe. In de afgelopen jaren neemt het aantal woningen in centrumgebieden toe (Weber en Meerevoort, 2023).

Daarnaast is de toenemende aandacht voor de duurzaamheidsaspecten in centrumgebieden zoals energietransitie en klimaatadaptatie. Dit stelt nieuwe eisen aan vastgoed, mobiliteit en de indeling en inrichting van de openbare ruimte (DNWS, 2024).

Inspelen op verandering

Dit is slechts een aantal voorbeelden van ontwikkelingen die binnensteden en dorpscentra raken. Onder zowel onderzoekers als professionals die zich bezighouden met centrumontwikkelingen is er een brede consensus dat het aanzien van centrumgebieden in Nederland verandert en dat vraagt om een fysieke, programmatische en organisatorische transformatie om binnensteden relevant, leefbaar en vitaal te houden (Retailagenda, 2020a) (Evers et al., 2015).

Het bevoegd gezag in centrumgebieden is de gemeente. Gemeenten hebben meerdere beleidsinstrumenten ter beschikking om de invulling en organisatie van centrumgebieden te sturen. Deze instrumenten kunnen richtinggevend, regulerend, faciliterend of stimulerend zijn (De Zwart et al, 2025) (Verheul en Daamen, 2017). Een richtinggevend instrument dat door veel gemeenten wordt opgesteld is de centrum- of binnenstadvisie. In deze visie verwoorden gemeenten het toekomstperspectief op het centrumgebied. Op basis hiervan kunnen verschillende actoren zoals ondernemers, vastgoedeigenaren en maatschappelijke instellingen hun strategische (beleids)keuzes en investeringsbeslissingen bepalen (Van den Bulk, 2019).

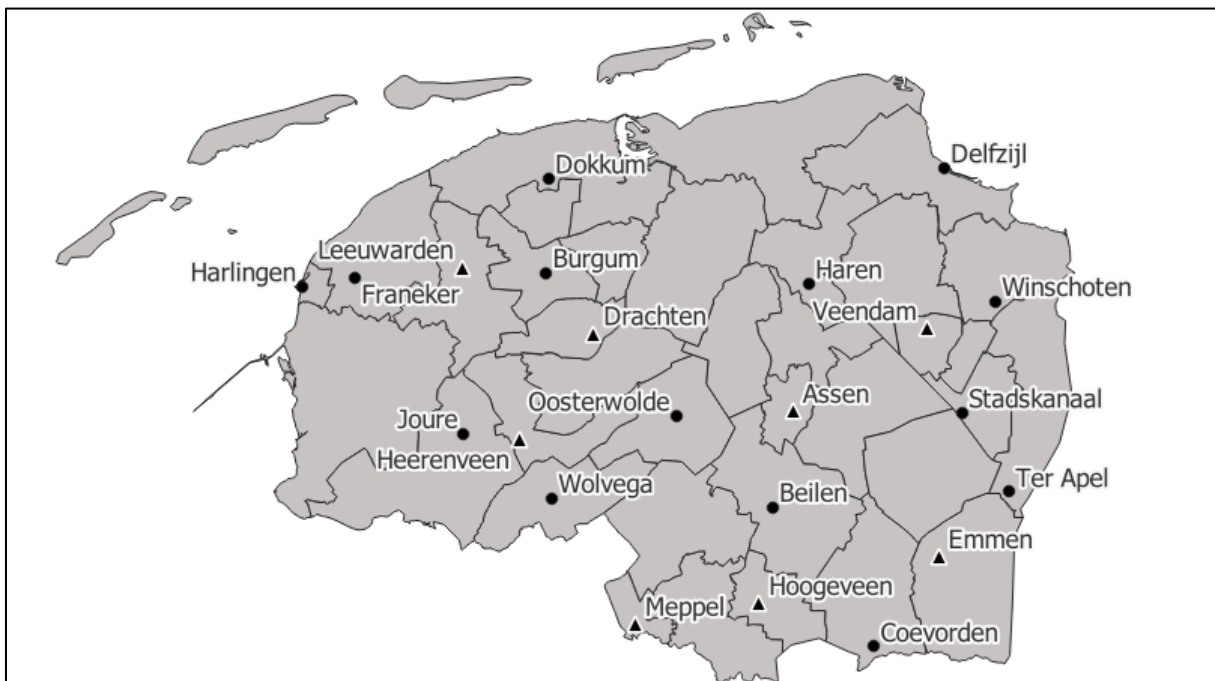
In 2015 heeft Platform31 een quickscan gemaakt van de centrumvisies van 26 Nederlandse steden. Hieruit blijkt dat veel centrumvisies dezelfde kenmerken en onderwerpen omvatten, maar dat ze ook onderling verschillen qua context en vorm. In navolging van deze quickscan wordt in deze paper een geactualiseerde verkenning gedaan naar centrumvisies. Deze verkenning spitst zich toe op noordelijk deel van Nederland; het werkgebied van het Kenniscentrum NoorderRuimte van hogeschool Hanze. De onderwerpen die in deze verkenning worden behandeld zijn:

- De vorm en opzet van de centrumvisies (type document, omvang, structuur, totstandkomingsproces, etc.).

- De inhoudelijke focus van de centrumvisies.
- De mate waarin de thema's die in de centrumvisies besproken worden inhoudelijk aansluiten bij actuele studies en onderzoeken vanuit het werkveld.

Aanpak

Voor deze verkenning zijn de centrumvisies van de 27 plaatsen met een inwoneraantal tussen de 10 en 100 duizend inwoners in de provincies Drenthe, Friesland en Groningen verzameld en vergeleken. De centrumvisies zijn geanalyseerd aan de hand van een thematische analyse. Er is gebruik gemaakt van een textminingtool (Voyant Tools) en een documentanalysetool (NotebookLM). Met behulp van deze tools is de verkenning gemaakt tussen de vorm en inhoud van de centrumvisies. Er is gekozen om plaatsen analyseren in plaats van gemeenten. Gemeenten bestaan (vaak) uit meerdere plaatsen en dus centra. Binnen deze plaatsen kunnen grofweg twee grootteklassen worden onderscheiden: middelgrote plaatsen met een inwoneraantal van 50 tot 100 duizend inwoners en kleine plaatsen van 10 tot 50 duizend inwoners. (CBS, 2024). In de drie Noordelijke provincies zijn dit 27 kernen. Van deze 27 is voor 22 kernen een centrumvisie gepubliceerd (zie afbeelding 1). De reden om te kiezen voor kleine en middelgrote plaatsen is omdat deze centrumgebieden het meest getroffen worden door de verandering in het consumentengedrag. In deze plaatsen is de winkelleegstand relatief het meest opgelopen (Colliers, 2024) en is de noodzaak om te komen tot transformatie of revitalisering van het centrum dientengevolge het grootst. Het centrum van de stad Groningen ($\pm$ 215 duizend inwoners (Gem. Groningen, 2024) wordt buiten beschouwing gelaten omdat deze binnenstad qua omvang en bovenregionale functie en aantrekkingskracht sterk afwijkt van het profiel en toekomstperspectief van de kleine en middelgrote plaatsen. Daarnaast zijn er nog “zeer kleine plaatsen” (plaatsen met minder dan 10.000 inwoners) (CBS, 2024). Deze zijn plaatsen zijn in deze verkenning eveneens buiten beschouwing gelaten omdat hiervoor vaak geen (volwaardige) centrumvisie is opgesteld.

Afbeelding 1: Kaart gemeentegrenzen in provincies Drenthe, Friesland en Groningen. Kleine plaatsen (cirkel) en middelgrote plaatsen (driehoek) betrokken in de verkenning (CBS, 2024 - Eigen bewerking)

Vorm en opzet van de centrumvisies

De diversiteit in vorm van de centrumvisies is groot. Ten eerste in de variatie van de naamgeving van de documenten. Hoewel in deze paper consequent gesproken wordt over centrumvisies worden er ook

andere titels gehanteerd. Gemeenten noemen de documenten ook wel “binnenstadsvisie”, “agenda binnenstad”, “binnenstadplan”, “ontwikkelingsplan”, “toekomstvisie centrum”, “structuurvisie centrum”, “ambitiedocument centrum”.

Ten tweede bestaat er een grote variëteit in de startdatum en looptijd van de verschillende documenten. De gemeenteraad moet de opdracht geven om een centrumvisie op te stellen en stelt deze ook vast. Er zijn geen vastgestelde termijnen hiervoor. De looptijd van de verschillende visies varieert van 4 tot 10 jaar en documenten worden aan het einde van hun beleidstermijn niet in alle gevallen direct geactualiseerd.

Het derde element wat opvalt is de uitvoerigheid en beeldvoering van centrumvisies. De verscheidenheid in omvang en aantal gebruikte woorden is groot. Het kleinste document (Stadskanaal) omvat minder dan 1000 woorden en het meest uitvoerige document meer dan 8000 woorden (Leeuwarden). Ook de indeling, het gebruik van afbeeldingen, impressies en kaarten verschilt. Dit heeft voornamelijk te maken met het detailniveau waarop de plannen zijn uitgewerkt in de centrumvisies.

Circa 75 procent van de centrumvisies is opgesteld door een externe partij. Dit zijn in alle gevallen advies-/consultancybureaus met een expertise in stedelijke ontwikkeling. Opvallend is dat de centrumvisies die zijn opgesteld voor dezelfde externe bureaus ook een vergelijkbare vorm en deels vergelijkbare inhoud hebben.

Iedere centrumvisie is tot stand gekomen in combinatie met een vorm van participatie. Participatie van belanghebbenden in het proces van visievorming en uitvoering wordt in de centrumvisies als essentieel gezien voor het creëren van draagvlak en het realiseren van de ambities. In de visies van de steden Coevorden (DTNP, 2017), Beilen (Gem. Midden-Drenthe, 2018) en Wolvega (BRO, 2021) staat bijvoorbeeld dat de transformatie een complex proces dat de inzet en inbreng van alle betrokken partijen vereist om tot een goed resultaat te leiden. Hoe en met welke actoren het participatieproces heeft plaatsgevonden verschillen per plaats. De participatieprocessen omvatten verschillende methoden zoals individuele gesprekken, (online) bijeenkomsten, schouwen, werkateliers, webinars, enquêtes en focusgroepen.

Deze verscheidenheid aan vormen heeft ook enige consequenties voor (de diepgang van) de inhoudelijke analyse die mogelijk is van de betreffende documenten en generieke uitspraken die hierover kunnen worden gedaan.

Focus van de centrumvisies

Zoals geconstateerd variëren centrumvisies in opzet en vorm. De uitdagingen en veranderingen van centrumgebieden spelen wel in alle plaatsen, maar de uitwerking en invalshoek verschilt. Hieronder zijn de kenmerken beschreven die in elke centrumvisies zijn terug te vinden.

Compactere centrumgebieden

Iedere centrumvisie benoemt dat er minder ruimte voor detailhandel nodig is. Leegstand wordt als negatief beschouwd en om het centrumgebied volledig en aantrekkelijk te houden kiezen gemeenten ervoor om het centrum compacter te maken en te concentreren. In dit compacte centrum willen gemeenten een gevarieerd en compleet aanbod aan centrumfuncties. Gemeenten noemen cultuur, maatschappelijke, horeca en detailhandel als voornaamste functies in dit publiekshart. In de centrumvisies wijzen gemeenten een gedeelte van het centrum aan als nieuwe compacte centrum. Gebieden die buiten dit compacte centrum vallen, worden veelal getypeerd als ‘aanloopstraten’. Met behulp van kaarten, illustraties en voorbeelden wordt dit vertaald naar een concreet herstructureringsplan.

Transformatie centrumgebieden

Door de keuze voor een compacter centrumgebied kiezen gemeente ervoor dat de straten aan de randen van het compactere getransformeerd kunnen worden. Deze zogenaamde aanloopstraten, krijgen een nieuw perspectief door ruimte te bieden aan andere functies, zoals wonen, werken of maatschappelijke voorzieningen. Deze transformatie is voornamelijk gericht op vastgoed waar voorheen detailhandel gevestigd was. De gemeenten zien transformatie als een middel om de aantrekkelijkheid en vitaliteit van deze aanloopstraten in centrumgebieden te verhogen.

De meest genoemde gewenste functie na de transformatie is wonen. Alle gemeenten hebben geconstateerd dat er behoefte is gekomen aan de woonfunctie in de centrumgebieden. Niet alleen omdat de druk op de woningmarkt hoog is, maar ook omdat het centrumgebied een aantrekkelijk leefklimaat is voor verschillende doelgroepen. In de centrumvisies van de steden Assen, Drachten en Emmen staat specifiek dat de binnenstad uitermate geschikt is voor jongeren, starters is door de nabijheid van voorzieningen en leefstijl. Dit trekt volgens de gemeenten Assen, Drachten en Emmen doelgroepen aan zoals jongeren, starters en ouderen.

Duurzaamheid, energietransitie en klimaatadaptatie

De verschillende centrumvisies benadrukken het toenemende belang van duurzaamheid, energietransitie en klimaatadaptatie voor de toekomstbestendigheid van het centrum. Duurzaamheid wordt door meerdere visies als een fundamenteel uitgangspunt gezien. Zo streven Wolvega en Harlingen naar circulariteit, waarbij afval verminderd en hergebruik bevorderd wordt. Drachten stelt een actieplan voor duurzame gebiedsontwikkeling en ondernemerschap voor, inclusief het verduurzamen van vastgoed.

De energietransitie komt in verschillende vormen aan bod en wordt in aantal gevallen vertaald naar concrete ambities en maatregelen. Emmen heeft bijvoorbeeld de ambitie om in 2050 CO₂-neutraal te zijn. De gemeente Emmen benoemt duurzame energiebronnen zoals warmtenetten, geothermie wind- en zonne-energie als middelen hiervoor (Gem. Emmen, 2017). De gemeente Leeuwarden heeft een nieuwe Energieagenda opgesteld. In die agenda staat de doelstelling voor Leeuwarden dat per 2024 38% van de eigen energie duurzaam wordt opgewekt, 23% duurzame stroom (zon en wind) en 15% duurzame warmte en dat 9% energie wordt bespaard (BBO en Vosjan, 2021).

Klimaatadaptatie wordt in de centrumvisies als urgent thema geïdentificeerd, met name ten aanzien van het verminderen van hittestress en wateroverlast. Vergroening van het centrumgebied is een veelgenoemde maatregel door middel van groen- en waterelementen, groene gevels en daken, en het ontharden van oppervlakken. De gemeente Drachten (Stadkracht, 2022) benoemt bijvoorbeeld maatregelen zoals 'tegels eruit, groen erin' en waar dat niet tijdelijk groen zoals bloembakken.

Hoewel de concrete invulling verschilt per visie, is er een duidelijke gemeenschappelijke lijn dat duurzaamheid, energietransitie en klimaatadaptatie integrale onderdelen moeten zijn van de toekomstige ontwikkeling van de centra.

Doorwerking van trends en ontwikkelingen

De afgelopen jaren zijn in de Nederlandse context een groot aantal studies en onderzoeken gepubliceerd over de ontwikkeling en transformatie van centrumgebieden. Hiertoe behoren publicaties van het Planbureau voor de Leefomgeving (Evers et al., 2015; Evers et al., 2020), de nationale Retailagenda (2020a, 2020b), Platform De Nieuwe Winkelstraat (DNWS) (Rutten et al., 2023; Weber & Meerevoort, 2023) en Platform 31 (Raatgever et al., 2015; Van Rooijen et al., 2018, Heebels & Van Vliet, 2021; VNG/Platform31, 2021). Terugkerend element in deze publicaties is de samenhang van de fysieke aspecten van transformatie van centrumgebieden en de samenwerking tussen verschillende actoren. Hospers (2017) noemt de fysieke aspecten de “hardware” en de samenwerking tussen de verschillende actoren de “software”

De focus in de centrumvisies is voornamelijk op de hardware. De beschreven hardware in de centrumvisies komt in grote mate overeen met de trends en ontwikkelingen die in bovengenoemde publicaties worden gesignaleerd. Een compacter centrum, transformatie van winkelaanbod, duurzaamheidsmaatregelen en wonen in het centrum komen in bijna alle publicaties terug.

De software komt in veel mindere mate terug. In de binnenstadvisies wordt wel gesproken over hoe visie moet worden uitgevoerd. Dit gebeurt in de centrumvisies onder de hoofdstukken “samenwerken” en “organisatie”. In deze hoofdstukken wordt het belang van goede samenwerking tussen verschillende centrumactoren benoemd en ook welke centrumactoren daarbij betrokken moeten zijn (ondernemers, vastgoedeigenaren, centrummanagement, ...). Wat minder aandacht krijgt, is hoe deze samenwerking tot stand moet worden gebracht, welke actoren waarvoor verantwoordelijk kan zijn en hoe de gemeente haar eigen rol ziet in de centrumontwikkeling.

De VNG/Platform 31 (2021) en Retailagenda (2020) stellen dat samenwerking in een centrumgebied essentieel is om een transformatie succesvol uit te voeren. De partijen die hierbij primair worden genoemd zijn de gemeente, ondernemers en vastgoedeigenaren. Deze spil wordt ook wel de ‘gouden driehoek’ genoemd (de Zwart et al., 2024).

Platform 31 (Heebels & van Vliet, 2021) en de Atlas leefomgeving (2024) geven bijvoorbeeld aan dat bij het implementeren van klimaatadaptieve maatregelen een goede samenwerking binnen de gouden driehoek belangrijk is. Klimaatadaptieve maatregelen laten zich uitstekend koppelen aan het aantrekkelijk en toegankelijk maken van de openbare ruimte als lokale verblijfsplek. Het creëren van een gezamenlijke urgentie en het pakken van (financieel) momentum is noodzakelijk. De verantwoordelijkheid van en de investeringen in de maatregelen liggen bij zowel de gemeente, vastgoedeigenaren en ondernemers. Als deze samenwerking en koppelkansen in de visies worden opgenomen dan is de kans van slagen hoger (Platform 31, 2022). Om deze redenen krijgt het professionaliseren van centrumcoalities steeds meer aandacht.

In de geanalyseerde visies staat meermaals dat de uitvoering van de visie in samenwerking met de verschillende actoren moet worden uitgevoerd. Er worden bijvoorbeeld stuurgroepen (Haren en Coevorden), een ‘centrumvisieoverleg’ (Drachten) en nieuwe organisatiestructuur (Harlingen) voorgesteld. Hoe en waarom deze vormen van samenwerking tot stand komen wordt niet vermeld in de visies. Weber en Meerevoort (2023) hebben een publicatie uitgebracht voor de DNWS waarin wordt behandeld welke organisatievorm past bij welke centrumcoalitie, gelet op de complexiteit van de opgaven en de ambities van de samenwerkende partijen. Zij constateren dat door de complexiteit van de vraagstukken het instellen van een eenvoudige samenwerking zoals een bedrijveninvesteringzone of centrumoverleg meestal niet meer voldoen. In de publicatie hebben zij een model ontwikkeld welke vorm centrumcoalitie geschikt is in verschillende contexten. Als conclusie concluderen Weber en Meerevoort dat gemeenten actief moeten sturen op een vorm van samenwerking die het meest duurzaam is de context van de plaats.

In elke coalitievorm hebben gemeenten zelf ook een rol. De Retailagenda (2020a) (2020b) heeft meerdere publicaties naar buiten gebracht waar de gewenste rol van een gemeente: initiërend, faciliterend, regisserend, uitvoerend of richtinggevend. In deze publicatie vermelden zij dat bij het transformatieproces van centrumgebieden de gemeente al deze rollen moet vervullen. Alleen niet alle rollen tegelijkertijd en de rol is afhankelijk van de context. Het is van belang dat de gemeente zich steeds bewust is van haar rol in het proces en die rol ook steeds voor elke fase bewust kiest. In centrumvisies kunnen gemeenten al een keuze nemen welke rol ze in welke fase van het ontwikkelproces innemen.

Conclusie

In deze verkenning van de binnenstadvisies van kleine en middelgrote plaatsen in Noord-Nederland. Deze binnenstadvisies zijn verkend op vorm en inhoud en vergeleken met recente publicaties uit het werkveld. De onderdelen die worden beschreven in centrumvisies gaan voornamelijk over fysieke transformaties van centrumgebieden (de hardware). De meest bepalende onderwerpen in de binnenstadvisies zijn compacter centrum, transformatie winkelpanden, wonen en duurzaamheidsaspecten. Het belang van deze punten wordt door recente studies uit het werkveld bevestigd. De “software” kant van de ontwikkeling van centrumgebieden wordt in veel mindere mate behandeld in de centrumstadvisies. De studies beschouwen de implementatie van deze “software” als essentieel voor een succesvolle ontwikkeling van centrumgebieden.

Literatuurlijst

- Atlas Leefomgeving. (2021). Aan de slag met Klimaatadaptatie? Hier doe je dat!. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.
- BBO., Vosjan Centrum Management. (2021). Agenda Binnenstad Leeuwarden 2021-2028. Leeuwarden: Gemeente Leeuwarden
- BRO. (2021). Centrumvisie Wolvega. Wolvega: Gemeente Westellingwerf.
- Broekhuis Rijs advisering. (2014) Haren Centrum – Centrumvisie. Haren: Gemeente Haren.
- Broekhuis Rijs & De Gier advisering. (2022). Burgum Centrumvisie. Burgum: Gemeente Tytsjerkstradiel.
- Broekhuis Rijs & De Gier advisering, Lysias advies B.V., Daad Architecten,. (2022). Ambitiedocument centrum Oldambt. Winschoten: Gemeente Oldambt.
- Colliers. (2024) Het veranderend winkellandschap in Nederlands binnensteden. Amsterdam: Colliers
- De Zwart, B., Pen, C.J., Janssen, I. (2024) Projectvoorstel ‘Spel, Spelers, Speelveld’. Groningen: Hogeschool Hanze/Fontys Hogeschool/Avans Hogeschool.
- De Zwart, B., Janssen, I., Pen, C.J., Ter Beek, H. (2025), Spel, spelers, speelveld: Handelingsstrategieën voor een toekomstbestendige binnenstad Groningen: Hogeschool Hanze/Fontys Hogeschool/Avans Hogeschool.
- CBS Statline (2024) Bevolking; geslacht, herkomstland, geboorteland, PC4, 1 januari. Opgehaald op 11-11-2024 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85640NED/table?ts=1744198939708>
- Droogh Trommelen en Partners (DTNP). (2017) Toekomstvisie Centrum Coevorden. Coevorden: Gemeente Coevorden.
- Droogh Trommelen en Partners (DTNP). (2023). Actualisatie binnenstadvisie Franeker. Gemeente Waadhoeke.
- Evers, D., Tennekes, J., van Dongen, F. (2015). De veerkrachtige binnenstad. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).
- Evers, D., Slob, G.J., Content, J., van Dongen, F. (2020). Veerkracht op de proef gesteld. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).
- Gemeente Emmen. (2017) Omgevingsvisie Emmen Centrum. Compact, groen gezellig en bereikbaar. Emmen: Gemeente Emmen.
- Gemeente De Friese Meren. (2012). Centrumvisie Lemmer. Lemmer: Gemeente de Friese Meren.
- Gemeente Harlingen. (2024). Visie Centrum Harlingen. Gemeente Harlingen.

- Gemeente Heerenveen. (2019). Centrum Heerenveen: ook 'n gouden plak. Heerenveen: Gemeente Heerenveen.
- Gemeente Groningen. (2024). Gronometer – Bevolking totaal – Niveau: Gebiedsdeel. Opgehaald op 11-04-2025 via <https://groningen.buurtmonitor.nl/viewer>
- Gemeente Meppel. (2021). Binnenstadsplan Meppel. Meppel: Gemeente Meppel.
- Gemeente Midden-Drenthe. (2018) Centrumvisie Beilen. Gemeente Beilen.
- Ginder., Gemeente Veendam (2023) Centrumvisie Veendam. Perspectief voor een toekomstbestendig en vitaal Centrum. Veendam: Gemeente Veendam.
- Heebels, B., van Vliet, W. (2021). Herstel van binnensteden: Wat is er nodig voor een vitale en duurzame binnenstad? Den Haag: Platform31
- I+O Proces en advies – de Kompanjie. (2017). Ontwikkelingspland Pekela Centraal. Gemeente Pekela.
- Interra. (2014). Masterplan, structuurvisie wro Oosterwolde Centrum / Venekoten-Noord. Gemeente Ooststellingwerf.
- Platform Binnenstadsmanagement (2020), Samenwerken in de binnenstad in beweging. Boxtel: Platform Binnenstadsmanagement
- Platform Binnenstadsmanagement (2021), Trends voor de binnenstad. Boxtel: Platform Binnenstadsmanagement
- Raatgever, A., Smit H.H., Nicasië, J. (2015). Winkelgebied van de toekomst. Den Haag: Platform31
- Retailagenda (2020a), Lokale transformatie in beeld: Wat werkt wel en wat werkt niet? Den Haag/Zeist: Retailagenda/DNWS
- Retailagenda (2020b), Retailgids 2020: Inspiratie, Informatie, Instrumenten. Den Haag: Retailagenda
- Rutten, P., Logjes, R., Domeni, M., van der Weide, N. (2023), Verbinding als sleutel tot binnenstedelijke kwaliteit. Rotterdam/Amsterdam: Hogeschool Rotterdam/Hogeschool van Amsterdam
- Stadkracht. (2022). Visie en Programma Centrum Drachten. Drachten: Gemeente Smalingerland
- Ter Beek, H. (2015). De binnenstad als buitenkans. Profileren, concentreren en organiseren. Quicksan G32-gemeenten. Den Haag: Platform 31.
- Urhahn Stedenbouw en Strategie., DTNP., Gemeente Assen. (2021)
- VNG/Platform 31 (2021), Herstel van binnensteden Wat is er nodig voor een vitale en duurzame binnenstad? Den Haag: Vereniging Nederlandse Gemeenten/Platform31
- Weber, K., Meerevoort, J. (2023), Samen werkt: Werkboek voor centrumorganisaties van morgen. Zeist/Utrecht: DNWS/Stad & Co